

МАТВІЙЧУК Тетяна Владиславівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

У статті розкрито історію становлення професійної освіти в галузі соціальної роботи, проаналізовано навчальний план підготовки майбутніх соціальних працівників за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр», визначено проблеми професійної підготовки.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальна робота, соціальна сфера, майбутній фахівець.

Наявність повноцінної системи соціальної роботи, її теоретичне обґрунтування та дієва практика повинні бути забезпечені відповідно підготовленими спеціалістами високого рівня. Сучасні заклади соціальної сфери все більше потребують працівників різного профілю, здатних ефективно діяти в нових умовах розвитку нашого суспільства, враховувати динаміку та наслідки процесів глобалізації.

Аналіз літератури показав, що деякі аспекти проблеми професійної підготовки соціальних працівників знайшли своє висвітлення в наукових працях О.І. Ляшенка, А.М. Панова, О.І. Холостової, В.І. Курбатова, А.Е. Комарова, А.В. Войтенко, І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової, К.С. Шендеровського, М.Ф. Головатого, М.П. Лукашевича, Г.А. Дмитренка, В.П. Андрущенко, В.П. Беха, І.І. Миговича, М.І. Михальченка. Проте питання вдосконалення якісної професійної підготовки соціальних працівників в умовах трансформації системи соціального захисту та постійного збільшення осіб, що опинились у складних життєвих обставинах, у контексті певного регіону залишається недостатньо розробленим.

Підготовка соціальних педагогів і соціальних працівників як окремий напрямок професійної освіти і професійної діяльності почала формуватися на початку 1990-х років. У квітні 1991 року Постановою Держкомпраці СРСР Кваліфікаційний довідник посад керівників, спеціалістів і службовців був поповнений кваліфікаційною характеристикою «спеціаліст із соціальної роботи», «соціальний педагог» та «соціальний працівник». Ці посади стали еквівалентом прийнятої в світі посади «соціальний працівник».

Важливо підкреслити, що отримання соціальною роботою статусу професійної діяльності сприяло формуванню розгалуженої системи соціальних служб та організацій. При цьому більшість працівників цих закладів не мали відповідної освіти. Офіційне введення соціальної роботи як навчальної дисципліни припадає на весну 1991 року і пов'язане з діяльністю Тимчасового науково-дослідного колективу (ТНДК) «Школа-мікрорайон» у Донбасі (створений 1989 року Академією педагогічних наук і Державним комітетом народної освіти СРСР). Головними завданнями ТНДК «Школа – мікрорайон» були створення принципово нової концепції соціального виховання, яка передбачала б удосконалення позашкільного середовища, подолання духовної порожнечі у сфері побуту, сім'ї, дозвілля; моделювання єдиної системи виховання дітей і дорослих за місцем проживання.

Дослідження ТНДК мали комплексний та міжвідомчий характер. У ньому брали участь, крім Міносвіти, Мінкультури, Держкомспорт, МВС, Всесоюзна федерація профспілок. Працювали 100 експериментальних площадок, 2 тисячі фахівців (серед них педагоги, філософи, соціологи, психологи, юристи, медики тощо), 25 ВНЗів, 2500 колективів різноманітних закладів.

Наслідки діяльності: розроблені концепція соціального виховання та пропозиції до міжвідомчої програми перебудови сімейного та соціального виховання учнів; введені нові професії «Соціальний педагог», «Соціальний працівник»; розроблені професіограма та кваліфікаційні характеристики соціальних педагогів, навчальні плани і програми їхньої професійної підготовки; створена Всесоюзна Асоціація соціальних педагогів та соціальних працівників; розпочате видання журналу «Соціальна робота»; створений імідж соціального педагога в районах роботи експериментальних площадок. Через 3 роки ТНДК «Школа – мікрорайон» перетворився на Міжрегіональний Центр соціальної педагогіки і

соціальної роботи. Відповідно до означених змін, розробляється нормативна база для введення в навчальних закладах спеціальностей «Соціальна педагогіка» та «Соціальна робота», організовується Українська Асоціація соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи (7 серпня 1992 року), вивчається зарубіжний досвід, ведуться власні творчі пошуки, наукові дискусії, готуються практичні передумови для налагодження підготовки і підвищення кваліфікації фахівців нового профілю.

В Донецькому університеті відкривається спеціальний факультет перепідготовки соціальних педагогів і працівників (1992), при Національному університеті «Києво-Могилянська академія» – Школа соціальної роботи. Невдовзі спеціальність «Соціальна робота» запроваджується у Харківському юридичному університеті внутрішніх справ та інших провідних вишах України: в Ужгородському державному університеті за сприяння програми ТЕМПУС_ТАСІС в 1996 році була створена одна з перших в країні кафедра соціальної роботи і відбувся прийом першої групи студентів; у 1998 році було вперше здійснено випуск соціальних педагогів у Київському міжрегіональному інституті перепідготовки вчителів ім. Б. Грінченка, а вже через два роки було розпочато підготовку соціальних працівників в Університеті «Україна».

На Хмельниччині також створювались передумови для підготовки соціальних працівників. Хмельницька філія Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна» першою в області розпочала підготовку фахівців із соціальної роботи. На даний час Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна» – територіально відокремлений структурний підрозділ класичного Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна», що відповідає потребам розвитку Подільського регіону та системи освіти України, забезпечує високий рівень мобільності студентів та викладачів. На даний час професійна підготовка фахівців соціальної сфери в Хмельницькій області здійснюється у різних формах і передбачає багаторівневий характер освіти: допрофесійна, професійна, післядипломна, підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів. Професійна підготовка спеціалістів для соціальної сфери здійснюється, окрім Хмельницького інституту соціальних технологій, у Хмельницькому національному університеті, Кам'янець-Подільському національному педагогічному університеті імені Івана Огієнка та у Кам'янець-Подільському планово-економічному технікумі-інтернаті для інвалідів.

Професійна підготовка фахівців соціальної роботи у ВНЗ детермінована соціальними, економічними і культурними умовами розвитку українського суспільства, що постійно змінюються й є значущими для системи вищої освіти, а також принципами, які відображають специфіку соціальної діяльності у суспільстві. Згідно з цією концепцією сучасної європейської моделі вищої школи, система підготовки майбутніх фахівців повинна втілюватися на умовах міждисциплінарного підходу, що забезпечує системне мислення, спрямовує професійну компетентність майбутнього фахівця до розуміння сутності і визначення ефективних напрямків вирішення існуючих проблем та реальних проблемних ситуаційних завдань соціального захисту населення.

Сьогодні в нашій країні, як і в інших країнах світу, питання стоїть так: навчання соціальній роботі не може тільки пасивно відображати соціальний розвиток, воно повинно вести активний пошук шляхів вирішення соціальних проблем, що з'являються. Професіоналів для соціальної сфери потрібно готувати таким чином, щоб вони були здатні змінити, усунути й коректувати негативні соціальні прояви у суспільстві. А це можливо лише у закладах освіти, які будують навчання на нових позиціях і враховують тенденції розвитку соціальної політики в країні [1].

Постановою КМУ «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» № 1719 від 13 грудня 2006 р. в галузь знань 1301 «Соціальне забезпечення» увійшло два напрями підготовки 6.130101 «Соціальна допомога» та 6.130102 «Соціальна робота» [2]. Але, на жаль, до теперішнього часу не затверджено Державного галузевого стандарту з галузі знань 1301 «Соціальне забезпечення».

Вищі навчальні заклади Хмельниччини здійснюють підготовку майбутніх соціальних працівників за тимчасовим Галузевим стандартом вищої освіти України із галузі знань 1301 «Соціальне забезпечення» напряму підготовки 6.130102 «Соціальна робота», затвердженим Наказом МОН України 11.05.2009 року. Відповідно до реформування освіти, намітилися істотні зміни в методах навчання та змісті освіти, що передбачені у нормативних документах у галузі розвитку національної вищої освіти, зокрема: Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, Концепції наукової, науково-технічної та інноваційної політики в системі вищої освіти України, Концепції

В. Поліщук, О. Янкович та ін. стверджують, що зміст підготовки спеціалістів соціальної роботи повинен включати такі компоненти: глибокий аналіз сучасного соціального розвитку і формування вміння дати об'єктивну оцінку соціальній політиці, запропонувати альтернативні варіанти; чітке уявлення і класифікацію сучасних моделей, форм і методів самої практики соціальної роботи; власне педагогічний процес підготовки соціальних працівників; розробку теорій, концепцій, моделей і технологій, спрямованих на ефективне функціонування соціального працівника; розробку і реалізацію програм, що підвищують компетентність соціального працівника [1].

У межах пошукового експерименту було проаналізовано навчальний план підготовки фахівців соціальної роботи за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» у Хмельницькому інституті соціальних технологій вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (далі – ХІСТ). Головне завдання і покликання науково-педагогічного персоналу кафедри соціальної роботи – підготовка висококваліфікованих соціальних працівників. Науково-педагогічний склад кафедри здійснює теоретичну та практичну фахову підготовку студентів освітньо-кваліфікаційних рівнів: «бакалавр», «спеціаліст» і «магістр». За результатами наукової діяльності викладачів і студентів кафедра соціальної роботи займає провідне місце у рейтингу кафедр інституту.

Для опанування кваліфікації «Фахівець з соціальної роботи» студенти вивчають значну кількість дисциплін, частина з яких тісно пов'язана з вивченням теорії та методики соціальної роботи, правових аспектів соціального захисту населення, а інша – психологічного забезпечення практичної соціальної роботи. Практика засвідчує, що професійна підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється завдяки вивченню дисциплін, розподілених за різними циклами підготовки. При опрацюванні навчального плану напряму підготовки 6.130102 «Соціальна робота» використовувався навчальний план Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова, досвід щодо створення навчальних планів кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, циклової комісії з соціальної роботи Кам'янець-Подільського планово-економічного технікуму.

Навчальні плани підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» складено за загальноприйнятими вимогами. Кожний цикл підготовки включає нормативні та вибіркові навчальні дисципліни. Зокрема, до циклу дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки входять такі нормативні дисципліни: «Історія України», «Філософія», «Українська мова» та «Іноземна мова», «Історія української культури» та «Політологія». При цьому українська та іноземна мова обов'язково мають професійне спрямування, тобто робоча програма цих дисциплін повинна бути орієнтована на формування необхідних у соціальній роботі знань, вмінь та навичок ділового спілкування. Перелік і відповідна кількість годин по кожній вибірковій дисципліні даного циклу подано у таблиці 1.

Таблиця 1 – Вибіркові навчальні дисципліни циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки

№ з/п	Навчальна дисципліна	Загальна кількість годин	Обсяг часу на їх вивчення, кредитів ECTS	Форма підсумкового контролю
1.	Правознавство	108	3	Д/залік
2.	Культурологія	54	1,5	Д/залік
3.	Логіка	72	2	Д/залік
4.	Етика, естетика	72	2	Д/залік
5.	Економічна теорія	108	3	Екзамен
6.	Педагогіка	144	4	Д/залік
7.	Релігієзнавство	72	2	Д/залік
8.	Фізичне виховання (позакредитна)	432	12	Д/залік
	РАЗОМ	630	17,5	318

Загальний обсяг годин, що передбачені у циклі природничо-наукової підготовки становить 1296 годин, з них 648 годин передбачено для вивчення нормативних дисциплін: «Соціальна та демографічна статистика», «Медико-соціальні основи здоров'я», «Загальна психологія», «Загальна соціологія» та «Психологія особистості», що дає можливість студентам засвоїти знання, вміння та навички з фундаментальних дисциплін, як основних засад дисциплін професійно-практичної підготовки. Варіативна частина циклу передбачає дисципліни, які доповнюють нормативні та

фундаментальних дисциплін, як основних засад дисциплін професійно-практичної підготовки. Варіативна частина циклу передбачає дисципліни, які доповнюють нормативні та дозволяють поглибити знання студентів з вікової фізіології, біології і генетики людини, інформатики та екології.

Найбільш потужним і важливим у навчальному плані є цикл дисциплін професійної та практичної підготовки (155 кредитів). Нормативні дисципліни цього циклу передбачають вивчення основних аспектів теорії і практики соціальної роботи, основ соціальної політики та правових засад соціальної роботи, менеджменту соціальної роботи й здійснення практичної соціальної роботи в установах соціального захисту та з різними групами клієнтів. Дисципліни варіативної частини циклу зумовлені регіональними потребами й необхідністю більш глибоких правових і психологічних знань щодо діяльності в різних сферах соціального забезпечення населення. Зокрема, з огляду на існування в регіоні великої кількості центрів соціальної реабілітації для дітей з інвалідністю, введено такі дисципліни, як: «Основи спеціальної педагогіки та психології», «Основи реабілітології», «Соціально-правова робота з інвалідами». З метою практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до групової соціальної роботи навчальним планом ХІСТ передбачена система тренінгової підготовки, що включає чотири відповідні дисципліни вільного вибору студентів: «Тренінг психологічної готовності соціальних працівників» (1 курс), «Тренінг ділового і неформального спілкування» (2 курс), «Тренінг особистісного зростання» (3 курс), «Тренінг консультативної діяльності та психотерапії» (4 курс).

В Хмельницькій області за активної підтримки Хмельницької обласної державної адміністрації та Українського фонду соціальних інвестицій сформована потужна база надання якісних соціальних послуг населенню, що опинилось у складних життєвих обставинах. Найважливішими досягненнями в цій сфері діяльності є створення в області 24 центрів соціальної реабілітації дітей-інвалідів та впровадження різних інноваційних проєктів. Наведені дані свідчать про наявність у регіоні значного потенціалу для практичної підготовки студентів – майбутніх фахівців соціальної сфери.

З метою забезпечення реалізації програм соціального захисту населення у Хмельницькій області діє мережа закладів соціального спрямування, підпорядкованих Департаменту соціального захисту та Управлінню у справах сім'ї, молоді і спорту Хмельницької обласної державної адміністрації, зокрема обласний Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, до мережі якого входить 33 спеціалізовані заклади соціального обслуговування та соціальної реабілітації. На теренах Хмельниччини соціальні послуги надають не лише державні заклади соціального спрямування, але й недержавні організації. Найбільш потужними і відомими для малозахищених категорій хмельничан є: Хмельницький Благодійний фонд «Хесед Бешт». Всі ці заклади є базами практики для студентів – майбутніх фахівців із соціальної роботи.

На практичну підготовку студентів у навчальному плані передбачено 468 годин або 13 кредитів. Програми практики укладені відповідно до завдань кожного виду: ознайомча, навчальна та виробнича. З огляду на багатоплановість діяльності державних закладів соціального спрямування, професійне становлення фахівця соціальної сфери є цілісним і безперервним процесом розвитку практичної, освітньої й дослідницької діяльності особистості у соціальній сфері, орієнтованим на формування професійних знань, умінь, навичок та особистісних якостей.

На жаль, поки що в Україні поширений стереотип, згідно з яким соціальна робота розглядається однобічно, переважно як допомога немічним, тимчасове явище, пов'язане із суспільною кризою і філантропією. Зазвичай у такі періоди її значення зростає. Проте і в розвинених країнах, як свідчить історичний досвід та нинішня ситуація в Західній Європі, роль соціальної роботи не знижується. А оскільки проблеми соціального буття на початку ХХІ ст. у світі загострюються, соціальні зв'язки збагачуються, потреби та запити людей зростають, збільшуватиметься і кількість та можливості недостатнього адаптування значної їх частини до нових умов, статусів, ролей, ускладнюватиметься процес соціалізації загалом. А отже, підвищуватимуться вимоги до соціальної роботи, її методології, методів, технологій.

На нашу думку, підготовка фахівців для соціальної сфери в нашій країні має певні проблеми. Перш за все, вимагає серйозного вдосконалення технології підготовки майбутніх фахівців: вищі навчальні заклади потребують серйозної державної підтримки, зокрема: у затвердженні Галузевого стандарту вищої освіти у галузі 1301 «Соціальне забезпечення», а також наукової спеціальності «Соціальна робота», що активізує процес підготовки професорсько-викладацького складу як у країні, так і за рубежом. Важливим є перегляд сучасної соціальної політики щодо питання скорочення державних службовців за рахунок соціальних працівників, адже це може призвести до різкого

збільшення кількості осіб, що потрапили у складні життєві обставини та не охоплені соціальними послугами.

Актуальною є і проблема перепідготовки працівників соціальних служб: адже функціонуючі соціальні служби на 60-70% укомплектовані фахівцями, які не мають відповідної професійної підготовки. Потребує більшої уваги практична підготовка соціальних працівників і соціальних педагогів. Необхідна більша практична спрямованість професійної підготовки, яку можна забезпечити шляхом подовження термінів проходження практики студентами в соціальних установах та закладах, де студент, окрім індивідуального консультування, має оволодіти навичками посередництва, керівництва, менеджменту, соціального планування, соціальної політики тощо. Зокрема, для процесу вдосконалення організації практики студентів має сенс створення штату керівників практики як від навчального закладу, так і від бази практики, які б мали спеціальну підготовку. Реальність така, що у своєму прагненні підняти свій професійний статус соціальна робота все далі відходить від своїх колишніх функцій, коли вона всього лише компенсувала, йшла слідом за проблемами.

Перед соціальною освітою в Україні стоїть складне завдання – збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, зробивши на неї ставку, особливо людину, чій безпека, життєвий рівень, права і благоустрій бажають значно кращого. І саме тут навчання соціальній роботі повинно відігравати провідну роль. Для вирішення цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні та в зарубіжних країнах, які необхідно мудро використовувати і розвивати.

Список використаної літератури

1 Поліщук В.А. Історія соціальної педагогіки та соціальної роботи: Курс лекцій / Поліщук В.А., Янкович О.І. – ТДПУ, Тернопіль, 2009. – 256 с.

2 Постанова КМУ «Про перелік напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра» № 1719 від 13 грудня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1719-2006-п>

Стаття надійшла до редакції 07.05.14.

Матвійчук Т. В. «Особенности профессиональной подготовки социальных работников: региональный аспект».

В статье раскрыта история становления профессионального образования в области социальной работы, проанализировано учебный план подготовки будущих социальных работников по образовательно-квалификационному уровню «бакалавр», определены проблемы профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальная работа, социальная сфера, будущий специалист.

Matviychuk T. V. «The peculiarities of professional training of social workers: regional aspect».

The existence of complete system of social work, its theoretical substantiation and efficient practice must be provided by accordingly trained specialists of high level. Modern institutions of social sphere more and more need workers of different profiles able to act effectively in new conditions of development of our society, taking into consideration the dynamics and consequences of processes of globalization. Training of social pedagogues and social workers as a separate direction of professional education and professional activity began its formation at the beginning of 1990s. Nowadays professional training of specialists in social sphere in Khmelnytskyi region is done in different forms and provides multileveled character of education: pre-professional, professional, post-professional, advanced training, retraining of personnel.

Educational plan of training of bachelors of direction 6.130102 «Social work» of Khmelnytskyi Institute of Social Technologies of University «Ukraine» according to the cycles of disciplines of humanitarian, socio-economic, natural-scientific, professional and practical training is analyzed.

The attention is paid to the analysis of practical training of students in institutions of social direction of Khmelnytskyi region. Because of the diversity of activities of state institutions of social direction, professional incipience of specialist in social sphere is complete and continuous process of development of practical, educational and research activity of personality in social sphere, oriented on the formation of professional knowledge, abilities and skills and personal qualities.

The problems of professional education which have as state, so regional character are shaped on the basis of detection of peculiarities of professional training of future specialists in social sphere.

Keywords: professional training, social work, social sphere, future specialist.